

УДК 37.07.(045)

DOI 10.31651/2524-2660-2018-12-52-56

КРАМСЬКА Зоя Михайлівна,
аспірантка кафедри початкової освіти
Черкаського національного університету імені
Богдана Хмельницького

МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИМОГИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ КРАЄЗНАВСТВА В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Презентовано узагальнення результатів наукових розвідок сучасних дослідників українського краєзнавства. Увагу зосереджено на визначенні сутності принципу краєзнавства. Схарактеризовано методологічні вимоги до його реалізації в умовах Нової української школи.

Ключові слова: методологія; краєзнавчий підхід; принцип краєзнавства; вимоги; організація краєзнавчої роботи; Нова українська школа; молодші школярі.

Постановка проблеми. Останнім часом увага педагогічних працівників зосереджена на реалізації «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (наказ МОН України від 16.06.2015 р. за № 641), де зазначається, що реформаційні зміни, які торкаються різних сфер суспільного життя «відбуваються на тлі сплеску інтересу і прояву патріотичних почуттів і нових ставлень до історії, культури, релігії, традицій і звичаїв українського народу». У цьому контексті актуалізується пріоритетна роль краєзнавчої роботи у школі, що посилює результативність освітнього процесу, а, отже, і національно-патріотичного виховання учнівства.

Зрозуміло, що до організації краєзнавчої роботи майбутніх педагогів слід готувати заздалегідь, що визначає актуальність обраної нами проблеми в умовах розбудови Нової української школи.

Не безпідставно вважається, що фундаторами українського краєзнавства є Г. Денисюк Я. Жупанський, М. Костриця, Я. Мартиняк, М. Пістун, О. Шаблій та інші вітчизняні дослідники [2, с. 11]. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження проблем краєзнавчої роботи закладено в наукових працях Я. Верменич [3; 4], П. Тронька [10; 11], колективній авторській праці розробників цієї проблематики, серед яких П. Тронько, П. Толочко, О. Реєнт, П. Кононенко, Р. Маньковська, О. Бажан, Г. Піскорська [6]. Ця проблематика розкривається в наукових розвідках сучасних дослідників Г. Бондаренка [1], Р. Маньковської [7], В. Прокопчука [9].

Серед напрямів розроблення проблеми організації краєзнавчої роботи у школі слід виділити такі: етапи і структура роботи над краєзнавчими дослідженнями (Ю. БардILEVA, О. Корнєєв, М. Костриця, В. Обозний та ін.); методика організації краєзнавчої роботи у школі (Н. Білик, М. Борисов, О. Бугайова, М. Вострикова, О. Галактіонова, Л. Гомля, В. Жадан, І. Коломієць, Л. Кушнір, В. Петренко, Б. Пічугін, В. Покотило, І. Прус, Ю. Федченко та ін.); форми краєзнавчої роботи (С. Бондаренко, Л. Гайда, Л. Зубко, С. Китиченко, О. Ключова, С. Корзун, А. Корчак, Н. Крюкова, В. Портретна, М. Швець та ін.); історія розвитку шкільного краєзнавства в різні історичні періоди (В. Бугрій, Л. Войтова та ін.); національно-патріотичне, екологічне та естетичне значення краєзнавчої роботи (М. Варшавська, М. Гаврюшин, Л. Золотніцька, Л. Ковальова, Є. Копилець та ін.); організація краєзнавчої роботи в початковій школі (Т. Зибінська, І. Іванова, М. Кузьма-Качур та ін.); методологія краєзнавства (О. Топузов та ін.).

Мета статті полягає в конкретизації методологічних вимог щодо реалізації принципу краєзнавства в умовах Нової української школи.

Викладення основного матеріалу. Оскільки логіку будь-якого науково-педагогічного дослідження визначає його методологія [13], зазначимо, що методологічним підґрунтям дослідження проблеми організації краєзнавчої роботи в школі має стати краєзнавчий підхід і, відповідно, принцип, краєзнавства. Ми погоджуємося з твердженням науковців, що поняття «підхід», яке розглядається в методологічному аспекті, у більшості джерел визначається як «принципова методологічна орієнтація дослідження, як точка зору, з якої розглядається об'єкт вивчення, ... як поняття або принцип, який керує загальною стратегією дослідження» [12]. У цьому контексті краєзнавчий підхід, що має яскраво виражений міждисциплінарний характер,

виступає основою вивчення природничо-соціальних і суспільних об'єктів та явищ. Це вказує на загальнонауковий характер краєзнавчого підходу, що і донині є недостатньо вивченим і методологічно обґрунтованим.

На наш погляд, краєзнавчий підхід не може бути віднесений тільки до вивчення географії у школі, оскільки природа рідного краю вивчається багатьма краєзнавчими і суспільними науками. Виходячи з цього положення, краєзнавчий підхід визначається як

«комплекс методів певної наукової галузі досліджень, більшість яких, зазвичай, мають подібність із загальними методами інших підходів, хоча мають і спеціальні методи, які випливають зі специфічних законів і закономірностей даної галузі знань» [12, с. 446].

Зрозуміло, що краєзнавчий підхід передбачає реалізацію краєзнавчого принципу, визначення якого, на думку Б. Чернова, має відповідати певним критеріям, що нині достатньо обґрунтовані в педагогічній науці. Учений небезпідставно вважає, що цей

«принцип повинен: 1) сформуватися історично (принцип абстрагується на основі практики навчання); 2) мати єдину з процесом навчання і виховання наукову основу; 3) відповідати задачам навчання і виховання, які поставлені перед школою суспільством; 4) визначати соціальну спрямованість освітнього процесу і діяльність учителя в ньому; 5) сприяти продуктивності навчання; 6) урахувати особливості діяльності учнів та її психологічну основу; 7) виявляти внутрішні сторони діяльності вчителя і учнів; 8) відображати цілісні властивості процесу навчання у єдності його функцій [12, с. 447].

Ми поділяємо методологічну позицію Н. Кравець, яка вважає, що краєзнавчий принцип є одним із пріоритетних дидактичних принципів, який передбачає конкретизацію, розкриття та підтвердження наукових понять прикладами з навколишнього середовища. Не випадково серед першочергових завдань організації краєзнавчої роботи в Новій українській школі стає всебічне вивчення природи, культури і традицій рідного краю в ході накопичення та узагальнення зібраного краєзнавчого матеріалу. Також методологія реалізації краєзнавчого принципу передбачає систематичне встановлення зв'язків між вивченням навчальних предметів і тими знаннями, які здобувають учні в результаті безпосереднього дослідження краю. Адже

«обов'язкове використання ... здобутих краєзнавчих знань – головне призначення навчального краєзнавства» [5, с. 5]. Сучасна дослідниця Л. Шабанова стверджує, що краєзнавчий принцип дозволяє

«встановлювати асоціативні зв'язки між відомими учням фактами з навколишнього середовища і навчальним матеріалом із метою підвищення якості знань» [14]. Ми погоджуємося з твердженням авторки, що основне призначення цього принципу полягає в тому, щоб дати можливість кожному учню у знайомій місцевості, у повсякденній обстановці спостерігати дійсність у взаємозв'язках її окремих компонентів задля подальшого застосування отриманих знань в урочній і позаурочній діяльності.

Організація краєзнавчої роботи в Новій українській школі вимагає врахування, на думку В. Матяш [8], взаємозв'язку краєзнавчого принципу з іншими відомими дидактичними принципами, серед яких слід зазначити такі:

1. Принцип науковості, застосування якого передбачає чітке наукове обґрунтування об'єкта вивчення, уникнення у проведенні краєзнавчої роботи поверховості чи схематизму. Не менш важливими для організації краєзнавчої роботи в Новій українській школі стають глибоке вивчення літератури, установлення міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків. Йдеться про ті методологічні й теоретичні висновки і положення педагогіки, що відображаються в педагогічному краєзнавстві на основі спрямованого під керівництвом учителя спостереження й опису природних явищ і процесів, їх систематизації з подальшим чітким обґрунтуванням отриманих узагальнень, їх співставленням із фактичними даними.

2. Принцип системності і послідовності, що співвідноситься з поставленими в ході краєзнавчої роботи завданнями, а також з особливостями процесів і явищ у природі, що вивчаються. Це, у свою чергу, вимагає розподіленого в часі, регулярного вивчення природи, культури і традицій у регіоні, без чого неможливо отримати узагальнення чи встановити закономірності перебігу характерних для цього регіону процесів і явищ, а також установити їх взаємозв'язок і взаємозалежність із подібними, але інших регіонах нашої країни. Він впливає як із поставлених перед шкільним краєзнавством завдань, так із особливостей процесів явищ, що вивчають.

3. Принцип доступності пояснюється тим, що накопичення зібраного краєзнавчого

матеріалу вможливило подальше поглиблення уявлення про природні, культурні явища і процеси регіону в цілому. Крім того, конкретні прояви регіональних особливостей сприяють виведенню певних закономірностей.

4. Принцип урахування індивідуальних особливостей молодших школярів зводиться до організації краєзнавчої роботи відповідно до вікових та індивідуальних можливостей учнів, їхніх уподобань, попередньо отриманого досвіду для подальшого всебічного розвитку їхніх загальних і спеціальних здібностей. В умовах Нової української школи основний акцент у змісті колективної та індивідуальної краєзнавчої роботи робиться на оволодіння десятима ключовими компетенціями, виховання патріотичних почуттів, любові до рідного краю.

Наголосимо також на комплексності організації краєзнавчої роботи в Новій українській школі, що випливає зі змісту інтегрованого курсу «Я досліджую світ», його узгодження з іншими навчальними предметами, різними за змістом і методами досліджень, що у своїй сукупності ведуть до наукового і всезагального пізнання природи, традицій і культури рідного краю. Не менш специфічним для організації краєзнавчої роботи є принцип регіональності, що ґрунтується на врахуванні регіональних особливостей краю (природних, культурних, історичних, економічних).

Відмітною ознакою організації краєзнавчої роботи в Новій Українській школі має стати органічне поєднання дослідництва і творчості, що передбачає урізноманітнення практичної діяльності молодших школярів, зокрема, поєднання пошуку фактів і даних із подальшим аналізом, систематизацією, творчим осмисленням та практичним застосуванням.

Н. Брижак [2] розширює методологічні вимоги щодо реалізації принципу краєзнавства такими, як: патріотична спрямованість, оскільки організація краєзнавчої роботи підпорядкована завданням відродження духовності і національної свідомості, формуванню високої громадянськості;

– зв'язки краєзнавчої роботи з навчально-виховними завданнями школи, які полягають у тому, що отримані результати краєзнавчих досліджень застосовуються на уроках, і в позаурочний час, завдяки чому розширюють уявлення молодших школярів про особливості природи, господарства, історії та культури рідного краю під час програмних екскурсій, спостережень, практичних робіт на місцевості;

– оптимальне поєднання краєзнавчої роботи з суспільно корисною діяльністю, що досягається завдяки тісному зв'язку Нової української школи з громадськими організаціями, виробництвом, іншими закладами освіти;

– поєднання дитячого самоуправління з педагогічним керівництвом краєзнавчою роботою, що передбачає самостійне вирішення молодшими школярами під керівництвом учителя тих організаційних питань, які стосуються проведення дослідницької, пошукової роботи з подальшим оформленням зібраних матеріалів;

– популяризація результатів краєзнавчої роботи полягає в тому, що вони повинні бути відповідним чином оформлені й експоновані для перегляду іншими учнями, вчителями, батьками [2, с. 7–8].

Висновки. Розглянуті у статті методологічні вимоги щодо реалізації краєзнавчого принципу в умовах Нової української школи створюють підґрунтя для подальших наукових пошуків, що стосуються необхідності обґрунтування особливостей упровадження краєзнавчого підходу в історико-педагогічних дослідженнях.

Список використаної літератури та джерел:

1. Бондаренко Г. Теоретичні та методологічні проблеми історичного краєзнавства / Г. Бондаренко // «Краєзнавство» – 2011. – Ч. 3 – С. 23–29.
2. Брижак Н. Ю. Краєзнавча та туристична робота : курс лекцій [для студентів педагогічного факультету, які навчаються на спеціальності «Початкова освіта»] / Н. Ю. Брижак. – Мукачево : МДУ, 2012. – 116 с.
3. Верменич Я. В. Історична регіоналістика : навчальний посібник / Я. В. Верменич ; відп. ред. В. А. Смолій. – Інститут історії України НАН України, 2014. – 412 с.
4. Верменич Я. В. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні / Я. В. Верменич. – Київ : Інститут історії України НАН України, 2003. – 516 с.
5. Кравець Н. В. Краєзнавча робота в контексті навчально-виховної діяльності сучасного закладу освіти : методичний посібник / Н. В. Кравець. – Дубно, 2016. – 156 с. [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <https://vseosvita.ua/library/turistsko-kraeznavca-robota-v-konteksti-dialnosti-sucasnogo-zakladu-osviti-1938.html>

6. Краєзнавство в Україні : сучасний стан та перспективи. Науковий збірник. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2003. – 232 с.

7. Маньковська Р. Краєзнавство і освіта : витоки і перспективи співбуття / Р. Маньковська // «Краєзнавство» – 2011. – Ч. 3 – С. 16–23.

8. Матяш В. В. Функції та принципи педагогічного краєзнавства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/40-desyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/147-funksiji-ta-printsipi-pedagogichnogo-kreznavstva>

9. Прокопчук В. Деякі аспекти теорії і методології шкільного краєзнавства / В. Прокопчук // «Краєзнавство» – 2011. – Ч. 3 – С. 29–36.

10. Тронько П. Краєзнавство України : здобутки і проблеми / П. Тронько. – Київ : Інститут історії України, 2003. – 125 с.

11. Тронько П. Історичне краєзнавство : крок у нове тисячоліття (досвід проблеми перспективи) / П. Тронько. – Київ, 2000. – 270 с. Чернов Б. О. Історіографічний огляд становлення краєзнавчого принципу навчання / Б. О. Чернов // «Young Scientist». – № 5 (45). – Маю, 2017. – С. 443–449.

12. Шпак В. П. Значення джерельної бази в методології історико-педагогічного дослідження / В. П. Шпак // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. – Хмельницький : ХГПА, 2013. – С. 766–771.

13. Шабанова Л. С. Застосування краєзнавчого принципу у формуванні предметних компетентностей учнів на уроках географії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vseosvita.ua/library/zastosuvanna-kraeznavcogo-principu-u-formuvanni-predmetnih-kompetentnostej-ucniv-na-urokah-geografii-55849.html>

References:

1. Bondarenko, G. (2011). Theoretical and methodological problems of historical regional studies. *Krayeznavstvo (Regional studies)*, pat 3, 23–29 (in Ukr.)
2. Bryzhak, N. Yu. (2012). *Regional studies and tourism work: a course of lectures [for students of the faculty of pedagogy who study on the specialty «Primary education»]*. Mukachevo: MSU (in Ukr.)
3. Vermenych, Ya. V. (2014). *Historical regional studies: tutorial*. Kyiv: Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukr.)
4. Vermenych, Ya. V. (2003). *Theoretical and methodological problems of historical regionalism in Ukraine*. Kyiv: Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukr.)
5. Kravetz, N. V. (2016). *Local studies in the context of educational activity of a modern institution of education: a methodical manual*. Dubno. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/turistsko-kraeznavca-robota-v-konteksti-dialnosti-sucasnogo-zakladu-osviti-1938.html>
6. *Regional studies in Ukraine: the current state and prospects*. (2003). Scientific collection. Kyiv: Publishing Center «Academy» (in Ukr.)
7. Mankovska, R. (2011). Regional studies and education: origins and perspectives of coping. *Krayeznavstvo (Regional studies)*, pat 3, 16–23 (in Ukr.)
8. Matyash, V. V. *Functions and principles of pedagogical regional studies*. Retrieved from <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/40-desyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/147-funksiji-ta-printsipi-pedagogichnogo-kreznavstva> (in Ukr.)
9. Prokopchuk, V. (2011). Some aspects of the theory and methodology of school regional studies. *Krayeznavstvo (Regional studies)*, pat 3, 29–36 (in Ukr.)
10. Tronko, P. (2003). *Regional studies of Ukraine: achievements and problems*. Kyiv: Institute of History of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukr.)
11. Tronko, P. (2000). *Historical Local History: A Step in the New Millennium (Experience Perspective)*. Kyiv (in Ukr.)
12. Chernov, B. O. (2017). Historiographical review of the establishment of the regional studies principle. *Young Scientist*, 5 (45), May, 443–449 (in Ukr.)
13. Shpak, V. P. (2013). *The meaning of the source base in the methodology of historical and pedagogical research*. Pedagogical discourse: Sb. sciences works of Khmelnytsky humanitarian

pedagogical academy. Khmelnytskyi (in Ukr.)

14. Shabanova, L. S. *Applying the local lore principle in the formation of students' subject competences in geography lessons*. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/zastosuvanna-kraeznavcogo-principu-u-formuvanni-predmetnih-kompetentnostej-ucniv-na-urokah-geografii-55849.html> (in Ukr.)

Kramska Z. Methodological requirements for implementation of the principle of creation in the conditions of the new ukrainian school *Abstract. Introduction.* Recently, the attention of pedagogical workers is focused on the implementation of the «Concept of national and patriotic education of children and youth» (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated June 16, 2015, No. 641), which states that the reforms that affect various spheres of public life «take place against the background a burst of interest and the manifestation of patriotic feelings and new attitudes to history, culture, religion, traditions and customs of the Ukrainian people». In this context, the priority role of local lore work in the school is being improved, which increases the effectiveness of the educational process, and, consequently, the national-patriotic education of apprenticeship.

It is clear that the organization of regional studies of future teachers should be prepared in advance, which determines the relevance of the problem we have chosen in the context of the development of the New Ukrainian school.

The purpose is to specify the methodological requirements for the implementation of the principle of local lore in the conditions of the New Ukrainian school.

Results. The synthesis of results of scientific researches of modern researchers of Ukrainian regional studies is presented. Attention is focused on the definition of the essence of the principle of regional studies. The methodological requirements for its realization in the conditions of the New Ukrainian school are described.

Conclusion. The methodological requirements for the implementation of the local history principle in the conditions of the New Ukrainian school are considered in the article. They provide the basis for further scientific research concerning the necessity to justify the introduction of the ethnographic approach in historical and pedagogical research.

Key words: methodology; ethnographic approach; the principle of local lore; requirements; organization of local lore work; New Ukrainian School; junior schoolchildren.

Одержано редакцією 08.10.2018
Прийнято до публікації 23.10.2018